

Azərbaycanda yoxsullar və işsizlər

written by ToghrulVeliyev

Tədqiqatımızın birinci hissəsində biz sosial siyasətin həyata keçirilmə mexanizmlərinin ümumi təsvirini təqdim etməyə çalışdıq. Birinci hissə çərçivəsində müxtəlif sosial həssas qruplara verilən müavinət və ya təqaüdlərin həcmi, bu sahədə mövcud olan ümumi vəziyyəti təsvir edib, həmçinin son zamanlar aktual məsələlərdən birinə çevrilən uşaq pulu mövzusunə də toxunduq. Göstərdiyimiz kimi, Azərbaycanda 2021-ci ilin oktyabrın 1-nə uşaqların yalnız 8%-i birbaşa olaraq bu və ya digər müavinət növü ilə əhatə olunmuşdu. Eyni zamanda əhatə olunan uşaqların adambaşına 69 manat vəsait düşürdü. Başqa sözlə, ölkədə olan uşaqların 92%-i birbaşa sosial müdafiə mexanizmləri ilə əhatə olunmamışdı. Bununla belə qeyd etmişdik ki, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) məlumatına görə, ölkədə olan uşaqların 16,9%-i sosial müdafiə mexanizmləri ilə əhatə olunub. Bu fərqlin əsas səbəbi digər sosial həssas kateqoriyalara aid olan şəxslərin sosial müdafiə mexanizmləri ilə bağlıdır.

Digər sosial həssas qruplar arasında xüsusi yeri yoxsullar və işsizlər tutur. Hər iki problem bir-biri ilə bağlıdır və hər iki istiqamət üzrə hökumət tez-tez öz uğurları barədə danışır. Reallıq və hökumətin təqdim etdiyi məlumatlar bir-birinə uyğundurmu? Azərbaycanda yoxsulluq ilə mübarizə çərçivəsində istifadə olunan əsas alət – ünvanlı dövlət sosial yardımıdır. Bu yardım ailəyə ödənilir. Bundan başqa ailələrə aid bir sıra digər sosial müdafiə mexanizmləri də mövcuddur. Ona görə onların vəziyyətini biz digər sosial kateqoriyalara münasibətdə həyata keçirilən sosial siyasəti tədqiq edərkən araşdıracağıq. Tədqiqatımızın ikinci hissəsi məhz bu qruplara həsr olunacaq. Bu hissədə biz yoxsulluq və işsizlik sahələrində mövcud olan siyasət və əsas problemləri təsvir etməyə çalışacağıq.

Yoxsulluq

2004-cü ildə Azərbaycanda *Avropa Sosial Xartiyasının təsdiq edilməsi* barədə qanun qəbul edilib. Ölkələr qarşısında müxtəlif öhdəliklərlə bərabər, bu xartiyanın birinci hissəsində əsas hüquq və prinsiplər də qeyd olunub [\[1\]](#). Bu hüquqlar arasında hər bir insanın yoxsulluq və sosial təcriddən müdafiə hüququ da əks olunub. Xartiyaya uyğun olaraq, Azərbaycan 2000-ci illərin əvvəlindən bəri yoxsulluq ilə mübarizəyə dair müxtəlif tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Bu tədbirlər hələ də davam edir. Hətta *Azərbaycan-2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər* adlı sənəddə dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyətin qurulması üçün məqsədlərdən biri “yüksək və ədalətli sosial təminat, inklüziv cəmiyyət”in qurulması göstərilib. Bu məqsəd çərçivəsində isə “ölkədə yoxsulluq səviyyəsinin minimuma endirilməsi və aşağı işsizlik səviyyəsi, eləcə də yoxsul təbəqənin ehtiyaclarının qarşılanmasına yönələn ünvanlı yardımların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi vətəndaşların sosial müdafiəsinə əlavə imkanlar yaradır.” [\[2\]](#) Başqa sözlə, 2030-cu ilə kimi hökumət yoxsulluğun minimuma endirilməsini planlaşdırır. Eyni zamanda uzun müddətdir, hökumət öz uğurları arasında məhz yoxsulluqla mübarizəni göstərir. Elə sənədin əvvəlində göstərilib ki, yoxsulluq əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Bəs real vəziyyət nə yerdədir? Və hökumət bu istiqamətdə hansı sosial siyasəti həyata keçirir?

Azərbaycanda yoxsulluğu müəyyən edib hesablamaq məqsədilə 1992-ci ildə *Minimal istehlak büdcəsi* haqqında qanun qəbul edilmişdi. Qanuna görə, “minimum istehlak büdcəsinin dəyəri aztəminatlılığın (yoxsulluğun) həddini müəyyən edir.” [\[3\]](#) Amma bu qanun hətta həmin dövrdə belə vəziyyəti düzgün əks etdirmirdi. Ölkə üzrə istehlak büdcəsinin məbləği orta əməkhaqqı səviyyəsindən yüksək idi. [\[4\]](#) Əslinə qalsa bu əhəlinin böyük hissəsinin yoxsul olması demək idi. Bu isə avtomatik olaraq əlavə sosial paketin tətbiq edilməsini şərtləndirirdi. Ölkədə vəziyyət ümumən ürəkaçan deyildi. Belə ki, 1995-ci ildə Dünya Bankı Azərbaycan ev təsərrüfatlarının müayinəsini keçirmiş və

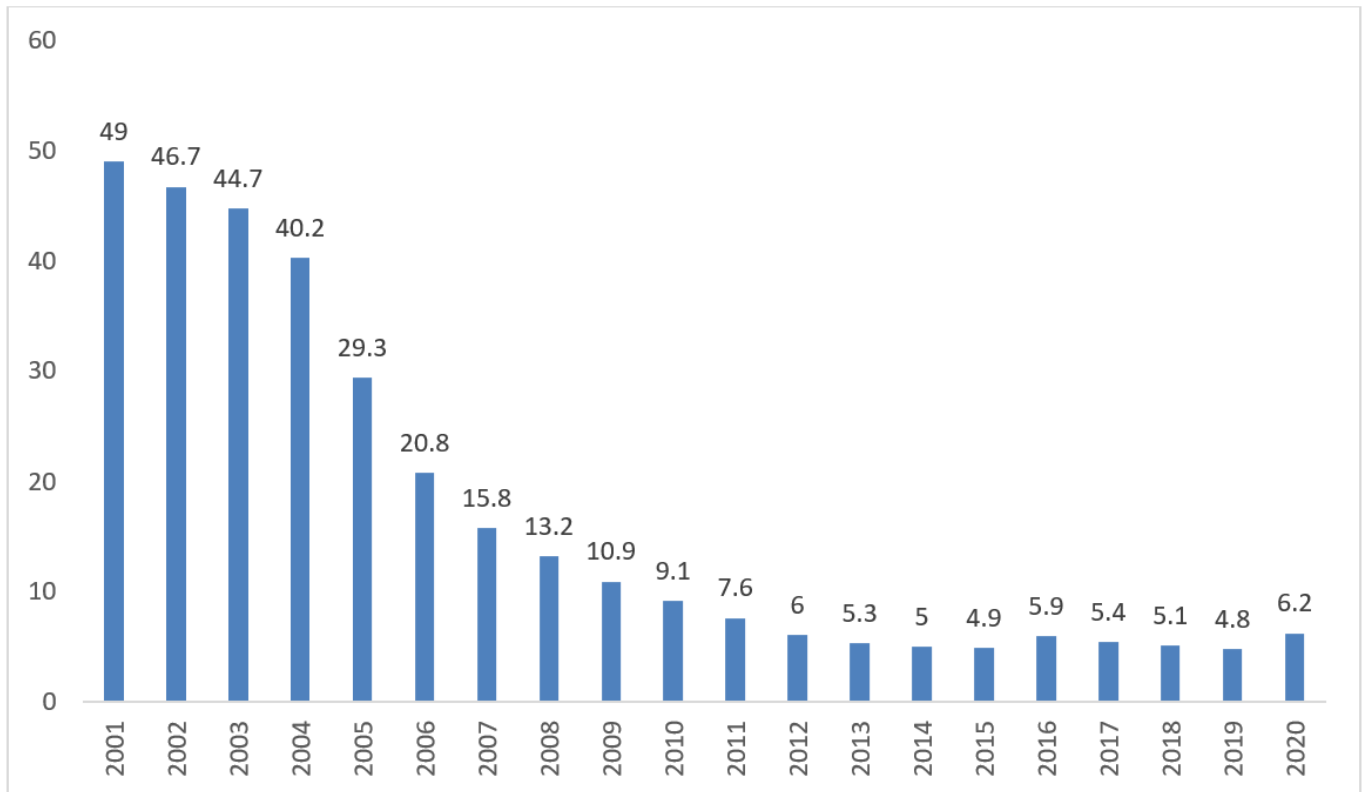
yoxsulluğu 61,5% olaraq qiymətləndirilmişdi. 0 cümlədən ən yoxsul əhalinin payı 20,5% olaraq qiymətləndirilmişdi.

2000-ci illərin əvvəlində isə yoxsulluğa münasibət tamamilə dəyişdi. İlk əvvəl 2003-cü ilin fevralın 20-də yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə dövlət proqramı qəbul edilmişdi.^[5] Proqram Dövlət Statistika Komitəsinin (DSK) hazırladığı *Ev təsərrüfatlarının müayinəsi* (ETM) sənədinə istinad edirdi. Burada yoxsulluq həddi bir qədər başqa cür hesablanmışdı. Belə ki, rifah göstəricisi kimi adambaşına düşən istehlak xərclərinin həcmi götürülmüş və iki növ yoxsulluq həddindən istifadə olunmuşdu. Birinci hədd mütləq yoxsulluq həddi olmaqla adambaşına aylıq 24 AZN (25,8 ABŞ dolları) təşkil edirdi. Bu hədd gündəlik 2200 kilokalori qida qəbulunu təmin edən minimum ərzaq istehlakı səbətinin dəyərində əsaslanırdı. Minimum istehlak səbətinə ərzağın çəkisi 70% həcmində götürülürdü. Bu, ETM-də əldə edilən nəticələrə uyğun olaraq, ev təsərrüfatlarının istehlak xərclərinin strukturundakı ərzağın mövcud xüsusi çəkisinə uyğundur. Bu yoxsulluq həddi əsasında 2001-ci ildə ölkə üçün yoxsulluq səviyyəsinin 49% təşkil etdiyi müəyyən edilmişdi. Yoxsulluğun ikinci həddi (ən yoxsul təbəqənin səviyyəsi) orta istehlak xərclərinin 60%-i səviyyəsində müəyyən edilmişdi. Bu da 2001-ci il üçün 14,4 AZN (15,5 ABŞ dolları) təşkil etmişdi. Bu hədd əsasında yoxsulluq həddinin 17% olduğu müəyyənləşdirilmişdir.

Bu sadalanan problemlərdən dolayı yuxarıda qeyd etdiyimiz minimum istehlak büdcəsi haqqında qanun ləğv edildi və 2004-cü ildə *Yaşayış minimumu haqqında* qanun qəbul edildi.^[6] Yeni qanunda artıq yoxsulluq həddi anlayışı yox idi. Ümumiyyətlə, istehlak səbəti və yoxsulluq həddi arasında hər hansı münasibət göstərilməmişdi.

Qrafik 1. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, Azərbaycanda yoxsulluq səviyyəsi

(faiz ilə bütün əhaliyə nisbətdə)

Yuxarıdakı hesablamaların ilk dəfə 2001-ci ildə keçirildiyini nəzərə alaraq, həm DSK, həm də hökumət öz məruzə və hesabatlarında bu ili baza ili kimi istifadə etməyə başladılar. 2001-ci il üçün göstərici 49% olaraq göstərildiyi halda, ən minimal göstərici (yəni 4,8%) 2019-cu ildə qeydə alınmışdı (Qrafik 1). Yoxsulluqla mübarizəyə dair proqram isə ilk dəfə 2003-cü ildə qəbul edildi və birbaşa bu mövzuya aid sonuncu proqram 2015-ci ildə bitdi.[\[7\]](#) Ondan sonra bu növ proqramların davamı gəlmədi.

Yoxsulluq ilə mübarizəyə dair qəbul olunan proqramların ilkin dövrlərində Azərbaycan aktiv olaraq beynəlxalq maliyyə institutlarının dəstəyindən istifadə edirdi (Asiya İnkişaf Bankı[\[8\]](#), Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi[\[9\]](#) və s.). Sonradan proqram çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər daha çox dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirilməyə başladı (amma ayrı-ayrı qruplar üzrə müxtəlif layihələr davam edirdi: Məsəl üçün, Dünya Bankı ilə birlikdə məcburi köçkünlərə dair həyata keçirilən layihə[\[10\]](#)). Bu proqramlar çərçivəsində 2005-ci ilin sonunda *Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında qanun* qəbul edilmişdi[\[11\]](#) və 2006-cı ildə Nazirlər Kabineti tərəfindən

Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydası[12] təsdiq edilmişdi. Bu qaydaya uyğun olaraq ünvanlı dövlət sosial yardımının verilməsinə başlanılmışdı.

DSK-nın məlumatına görə, sosial yardım alanların sayının piki 2008-ci ildə qeydə alınmışdı.[13] Amma nəzərə almaq lazımdır ki, heç də hər bir yoxsul (və ya özünü müvafiq olaraq yoxsul hesab edən) bu yardımı almaq imkanına malik deyildi. Ünvanlı dövlət sosial yardımının alınması üçün qaydalar bir neçə dəfə dəyişib. Mövcud qaydalar 2016-cı ildə təsdiq olunub və biz qaydaların ən problemlili hesab etdiyimiz birinci bəndini müzakirə edəcəyik.[14] Qanunun 3.7.2 və 3.7.6-cı bəndlərində deyilir ki, “sosial yardım üçün müraciətdən əvvəlki ardıcıl gələn 12 (on iki) ay ərzində ailənin orta aylıq gəliri hər bir ailə üzvü üçün ehtiyac meyarlarının məcmusuna bərabər və ya ondan yuxarı olduqda” və “ailənin adambaşına düşən kommunal və rabitə xərclərinin cəminin orta aylıq məbləği ölkə üzrə təsdiq olunmuş yaşayış minimumunun 15 (on beş) faizinə bərabər və ya ondan yuxarı olduqda” sosial yardımın təyin olunmasından imtina edilir.

Deməli, yoxsulluğa dair dəstəyin alınması üçün yaşayış minimumu yox, məhz müvafiq qanun ilə yaradılmış ehtiyac meyarı əsas kimi götürülür. Ehtiyac meyarı isə əhalinin əsas sosial-demografik qrupları üzrə yaşayış minimumundan asılı olaraq ünvanlı dövlət sosial yardımının təyin edilməsi məqsədilə dövlət büdcəsi ilə birgə hər il üçün təsdiq olunan həddir.[15] Yəni ehtiyac meyarı yaşayış minimumundan asılı olan, amma ona bərabər olmayan, hətta ondan aşağı olan bir göstəricidir. Məsələ ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda adambaşına düşən gəlirləri yaşayış minimumunun dəyərindən aşağı səviyyədə olan əhalinin xüsusi çəkisi yoxsulluq göstəricisidir və bu əhali yoxsul əhali hesab edilir.[16] Amma sosial siyasətdə istifadə olunan ehtiyac meyarı bu şərtlərə uyğun deyil (Cədvəl 1).

Cədvəl 1. Yoxsulluğa aid bəzi göstəricilərin müqayisəsi

(bütün göstəricilər AZN ilə)

İl	Yaşayış minimumu	DSK tərəfindən hesablanan yoxsulluq həddi	Ən yoxsul, yaşayış minimumunun 60% qismində	Ehtiyac meyarı	Ev təsərrüfatlarında adambaşına düşən gəlirlər (ETM)	Ən aşağı desil üzrə adambaşına düşən gəlirlər
2007	64,0	64,0	38,4	40,0	88,1	m/y
2008	70,0	78,6	42,0	55,0	108,9	m/y
2009	84,0	89,5	50,4	60,0	125,0	m/y
2010	87,0	98,7	52,2	65,0	144,2	m/y
2011	95,0	107,2	57,0	75,0	166,0	109,2
2012	108,0	119,3	64,8	84,0	190,9	127,4
2013	116,0	125,2	69,6	93,0	214,7	141,5
2014	125,0	129,6	75,0	100,0	230,0	157,3
2015	131,0	135,6	78,6	105,0	240,5	156,5
2016	136,0	148,5	81,6	105,0	257,8	158,0
2017	155,0	165,7	93,0	116,0	268,4	160,4
2018	173,0	175,2	103,8	130,0	276,0	153,6
2019	180,0	185,5	108,0	143,0	292,6	160,4
2020	190,0	194,9	114,0	160,0	291,4	158,7

Yaşayış minimumu və ehtiyac meyarı yalnız 2022-ci ildə bir-birinə yaxınlaşdılar (müvafiq olaraq, 210 və 200 manat [\[17\]](#)). Ondan əvvəl isə fərq bəzən 43 manat və ya təxmini 25-30% civarında idi. Bu iki göstəricini bərabərləşdirməyə nail olmaq mümkün olmurdu. Hətta əmək və əhalinin sosial müdafiəsi (ƏƏSMN) naziri Sahil Babayevin sözlərinə görə, indiki halda belə 10 manat artım “agressiv artımdır” [\[18\]](#) və o, hesab edir ki, bu iki göstərici tədricən bərabərləşəcək. [\[19\]](#) Hazırda ehtiyac meyarı yalnız ən yoxsul əhalinin tələblərini müəyyən qədər üstələyir.

Cədvəl 2. Ünvanlı dövlət sosial yardımı (ÜDSY) alanların sayı və əhaliyə nisbəti

İl	ÜDSY alanların sayı	Sosial yardım alanların əhaliyə nisbəti	DSK-ya görə, yoxsulluq səviyyəsi	Sosial yardım alanların yoxsulluq səviyyəsinə nisbəti
2006	218673	2,52%	20,8	12,13%
2007	364059	4,15%	15,8	26,24%
2008	749965	8,41%	13,2	63,68%
2009	657317	7,31%	10,9	67,02%
2010	552514	6,06%	9,1	66,64%
2011	541989	5,87%	7,6	77,22%
2012	589922	6,30%	6,0	105,08%
2013	625808	6,60%	5,3	124,59%
2014	415198	4,33%	5,0	86,56%
2015	451538	4,65%	4,9	94,95%
2016	558133	5,69%	5,9	96,43%
2017	326631	3,30%	5,4	61,11%
2018	174659	1,75%	5,1	34,31%
2019	298881	2,97%	4,8	61,85%
2020	323996	3,20%	6,2	51,64%

Bu halda maraqlı bir vəziyyət yaranır. 2001-ci ildə DSK tərəfindən həyata keçirilən ev təsərrüfatlarının müayinəsinə görə, 49% məhz yoxsul hesab olunurdu. Ən yoxsul qrupuna aid insanların ümumi əhalidə payı 20,5% olaraq qiymətləndirilmişdi. Bu dövrdə isə tətbiq olunan ehtiyac meyarı faktiki olaraq ən yoxsul təbəqəni əhatə edirdi. Yəni atılan addımlar yoxsulluq ilə yox, konkret olaraq ifrat yoxsulluq ilə mübarizə idi. Yoxsulluq ilə mübarizədə ÜDSY-nin heç bir rolu yox idi. Bir tərəfdən 2012 və 2013-cü illərdə ÜDSY alanların sayı DSK tərəfindən təqdim edilən yoxsulluğun payından daha yüksək idi (Cədvəl 2), yəni bu iki il ərzində ən

yoxsulların sayı ümumi yoxsulların sayından çox idi. Digər tərəfdən qeyd etdiyimiz kimi DSK hər il ETM (istinad etdiyimiz sənəddə buna *ev təsərrüfatlarının tədqiqatı* deyilib) adlı sənəd hazırlayır. Müayinə ölkənin bütün iqtisadi rayonlarını əhatə etməklə, təsadüfi seçmə üsulu ilə ev təsərrüfatlarında keçirilir. Hər rüb 4250 ev təsərrüfatında orta hesabla 17000 şəxs sorğuya cəlb olunur.^[20] Tədqiqat çərçivəsində ev təsərrüfatlarının gəlirləri də araşdırılır və onlar gəlir səviyyəsinə uyğun olaraq qruplara bölünür. Cədvəl 1-də göstərdiyimiz desillər üzrə bölgüdür. Desil (10%) qrupları üzrə də məlumatlar eyni qaydada sıralanaraq 10 bərabər hissəyə bölünür və daha sonra ev təsərrüfatları qruplaşdırılır.^[21] Cədvəl 1-də göstərildiyi kimi, 2020-ci ildə ən aşağı gəlirli qrupa aid olan ev təsərrüfatlarında adambaşına düşən gəlir 158,7 manat idi. Eyni ildə ehtiyac meyarı 160 manat idi. ETM-nin rəqəmləri adətən bütün əhaliyə ekstrapolyasiya edilir. Yəni bu o deməkdir ki, əhalinin 10%-nin adambaşına 160 manatdan az qazanmasına baxmayaraq, ÜDSY alanların payı əhali arasında 3,2% idi (Cədvəl 2). ÜDSY-ni almaq üçün qeyd etdiyimiz kimi ailədə adambaşı gəlir 160 AZN-dən aşağı olmalıdır.

Beləliklə, hətta DSK-nın məlumatlarına görə, 2020-ci ilin sonuna ən yoxsul qrupa aid olan şəxslərin yalnız 32%-i sosial yardım ilə əhatə olunmuşdu. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, DSK-nın hesablamasına görə, yoxsulluq həddi 2020-ci ildə 194,9 AZN təşkil edir. Yenə də ev təsərrüfatların tədqiqatına qayıtsaq, görə bilərik ki, ikinci desil üzrə orta adambaşına düşən gəlirin həcmi 193,8 manatdır. Deməli, əhalinin 20%-i yoxsul və ya yoxsulluq səviyyəsinə yaxındır. BƏT-nin yuxarıda göstərdiyimiz rəqəmləri (təxmini 22-23%) buna yaxındır.

Göründüyü kimi, yoxsul qrupların dəstəyinə yönəlmiş sosial müdafiə mexanizmi heç də qrupu tam əhatə etmir. Hətta ən yoxsul qrup arasında dövlət sosial yardımını yalnız həmin qrupun 1/3-ni əhatə edir. Bunun əsas səbəbi də tətbiq edilən meyarlardır. Belə ki, tətbiq olunan meyar yaşayış minimumu ilə

uyğunlaşmır. Yaşayış minimumu isə insanın ən minimal tələblərini əhatə edən istehlak səbətidir. Başqa sözlə, ÜDSY almaq üçün ailədəki gəlirlər hətta insanın minimal tələblərini yerinə yetirməyə də kifayət etməməlidir. Beləliklə, ÜDSY almaq minimal istehlak səbəti ilə təmin olunmaq demək deyil. Deməli, nə ehtiyac meyarı reallığa uyğundur, nə də həyata keçirilən sosial siyasət real şəraiti nəzərə alır.

İşsizlik

Yoxsulluğun əsas səbəblərindən biri işsizlikdir. Azərbaycanda 2012-2013-cü illərdən rəsmi elan olunan işsizlik və yoxsulluq səviyyələri, demək olar, eyni idi. Azərbaycanda uzun müddət işsizlik üzrə müavinət sistemi mövcud idi və Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Məşğulluq Xidmətində qeydiyyatdan keçən şəxslər müavinət əldə etmək hüququna malik idilər. Lakin işsizlik müavinəti heç də bütün işsizləri əhatə etmirdi. Belə ki, 2010-cu ilə kimi il ərzində işsizlik müavinəti alanların sayı 2-3 min civarında dəyişirdi.[\[22\]](#) Sonradan qaydalar müəyyən qədər sərtləşdi və müavinət alanların sayı kəskin azaldı. Amma neft qiymətlərinin ucuzlaşması və devalvasiya yenə də bu müavinətlərə olan tələbi artırdı. Hətta 2017-ci ildə müavinət alanların sayı 6974 nəfər təşkil etdi. Bu 1991-ci ildən bəri ən yüksək göstərici idi. Buna görə 2018-ci ildən işsizlik üzrə müavinət sistemi tamamilə dəyişdirildi. Ölkədə *İşsizlikdən sığorta üzrə Fond* yaradıldı və müavinət *işsizlik üzrə sığorta ödənişi* adını aldı.[\[23\]](#)

Mövcud olan qanuna əsasən, sığorta ödənişi sığorta stajından asılı olaraq vətəndaşın itirilmiş orta aylıq əmək haqqının məbləğinə aşağıdakı faiz dərəcələri tətbiq olunmaqla hesablanır[\[24\]](#):

sığorta stajı 3 ildən 5 ilə qədər olduqda – 50 faiz;

sığorta stajı 5 ildən 10 ilə qədər olduqda – 55 faiz;

sığorta stajı 10 ildən yuxarı olduqda – 60 faiz.

İlk dəfə təyin olunan sığorta ödənişi işsizlik müddətinin davamlılığına uyğun olaraq aşağıdakı faiz dərəcələrinə mütənasib şəkildə, lakin DSK tərəfindən əvvəlki il üzrə müəyyən edilmiş orta aylıq əməkhaqqından çox və minimum sığorta ödənişinin məbləğindən az olmayaraq ödənilir:

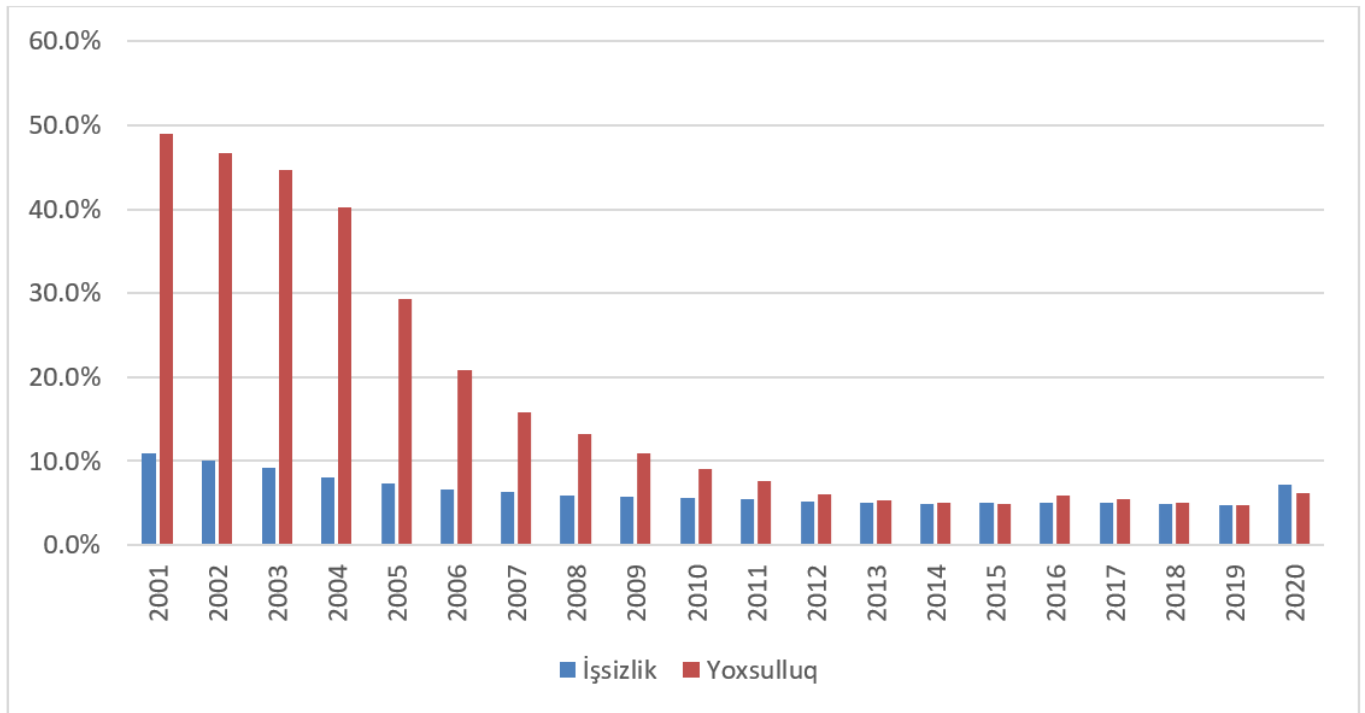
1 və 2-ci aylar üçün – 100 faiz;

3 və 4-cü aylar üçün – 80 faiz;

5 və 6-cı aylar üçün – 70 faiz.

Eyni zamanda artıq hər bir işəgötürən və muzzdlu işçi əməkhaqqının bir hissəsini İşsizlikdən sığorta üzrə Fonda köçürməli olur. Fondun proqnozlarına görə, 2022-ci ildə həm gəlirləri, həm də xərcləri 180,4 milyon manat təşkil edəcək. Xərclərin yalnız 4,7% işsizliyə görə sığorta ödənişlərinə yönləndirilməsi proqnozlaşdırılır. Fondun ən böyük xərc istiqamətləri özünüməşğulluq tədbirlərinin təşkili (76,1 milyon və ya 42,2%) və müvafiq qurumların (Dövlət Məşğulluq Agentliyinin aparatının və onun yerli orqanlarının, "DOST" Agentliyinin, Əmək Bazarı və Sosial Müdafiə Məsələləri üzrə Milli Observatoriyanın) saxlanma xərcləridir (42,3 milyon və ya 24,7%).

Qrafik 2. Yoxsulluq və işsizlik səviyyəsi (% ilə)

Lakin mövcud olan işsizlik üzrə sığorta sistemi həttə rəsmi məlumata görə, işsizlərin yalnız cüzi hissəsini əhatə edir. Məsələn, 2019-cu ilin nəticələrinə görə, 540 nəfər sığorta ödənişi alıb. Amma məşğulluq xidməti orqanlarında rəsmi işsiz statusu alan şəxslərin sayı 81, 272 nəfər təşkil edib. Eyni zamanda DSK-nın hesablamalarına görə, 2019-cu ilin sonuna ölkə üzrə 251,6 min işsiz var idi. Başqa sözlə, qeydiyyatda olanların 0,6%-i, ümumi işsizlərin isə yalnız 0,2%-i sığorta ödənişi əldə edib.

Ümumiyyətlə, işsizlik ilə bağlı məsələ qalxanda, ilk əvvəl rəqəmlərin hansı dərəcədə reallığı əks etdirməsi məsələsi yaranır. Birincisi, Azərbaycanda mülkiyyətində kənd təsərrüfatına yararlı torpaq payı olanlar və ailə kəndli təsərrüfatının üzvləri rəsmi qaydada məşğul hesab olunur.[\[25\]](#) Bu isə bölgələrdə yaşayan bir çox insanın avtomatik olaraq məşğul hesab olunması deməkdir. Yəni həttə torpaqlarından qazanc əldə etmədiyi halda da insanlar məşğul hesab olunurlar. İkincisi, ölkə üzrə muzzdlu işçilərin ümumi işçi qüvvəsində payı aşağıdır. Rəsmi məlumata görə, 2022-ci ilin yanvarın 1-nə iqtisadi fəal əhəlinin sayı 5 milyon 304 min nəfər idi.[\[26\]](#) İqtisadi fəal əhəli məşğul və işsiz əhəlinin ümumi sayıdır. Yəni iqtisadi qeyri-fəal əhəli isə məşğul olmayan, müəyyən

dövr ərzində iş axtarmayan və işə başlamağa hazır olmayan 15 və yuxarı yaşda olan şəxslərdir. Bu saydan yalnız 1 milyon 705 min nəfər, beləliklə, iqtisadi fəal əhalinin təxminən üçdə biri müddətli iş ilə məşğul idi – yəni aylıq olaraq əməkhaqqı alırdılar. Əhalinin daha bir qismi sahibkar kimi məşğuldur (eyni tarixə ölkədə 1 168 921 fərdi sahibkar mövcud idi[\[27\]](#)). Bir çox insanın eyni zamanda həm fərdi sahibkar, həm də müddətli şəxs kimi qeydiyyatda olmasını da nəzərə almaq lazımdır. Hər bir halda əgər təxmin etsək ki, bu iki qrup fərqli insanlardır, o zaman yerdə 2 milyon 115 min min nəfər qalacaq.

Həmin 2 milyonluq əhalinin fəaliyyəti barədə hər hansı məlumat yoxdur. Bunun yalnız bir hissəsi fermer kimi fəaliyyət göstərir. 2020-ci ilin sonuna Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sistemində (dövlətdən subsidiya və dəstək almaq üçün qeydiyyatdan keçmək lazımdır) 477,1 min nəfər fermer torpaq sahəsinə dair məlumatı sistemə daxil edib.[\[28\]](#) Yəni 1,6 milyon insanın məşğuliyyəti barədə hər hansı dəqiq məlumat yoxdur.

İşsizliklə bağlı rəqəmlərin qeyri-dəqiqliyi məsələsi 2020-ci ildə xüsusi olaraq aktual idi. Azərbaycanda 2020-ci ilin aprelin 1-nə rəsmi olaraq 255,1 min işsiz var idi. Onların yalnız 30-40%-i qeydiyyatda idi. Qalanları barədə təxmin etmək olar ki, onlar günümüzə çalışırdılar və məhz ona görə qeydiyyatdan kənarda qalmışdılar. Amma sərt karantin dövründə həmin işsizlər nə günümüzə çalışa bilərdilər, nə də müvəqqəti iş yeri tapmaq imkanına malik idilər. Bunu nəzərə alaraq aprelin 4-ü Nazirlər Kabineti karantin vaxtı sosial həssas qruplara dəstək məqsədilə Tədbirlər Planı təsdiqləmişdi.[\[29\]](#) Tədbirlər arasında işsiz kimi qeydiyyatda alınan şəxslərə yaşayış minimumu həcmində birdəfəlik ödəmə də nəzərdə tutulurdu. İlkin planda işsizlərə kömək yalnız 200 min insan üçün nəzərdə tutulurdu (və DSK-nın rəqəmlərinə əsaslanırdı). Amma sonradan hökumət göstəricini 600 minə kimi artırdı.[\[30\]](#) Eyni zamanda DSK-nın məlumatına görə, ölkədə 255 min işsiz var idisə, bir ay ərzində onların sayı 297,8 minə kimi artdı. Amma hökumət tərəfindən təsdiqlənən *işsiz kimi qeydiyyatda olan*

şəxslərə birdəfəlik ödəmə 600 min insanı əhatə edirdi.

Bununla belə daha bir məqamı nəzərə almaq lazımdır. Azərbaycan qanunvericiliyində belə bir ödəmənin olmaması əlavə normativ sənədlər tələb edirdi. Aprelin 7-də Nazirlər Kabineti *Koronavirus (COVID-19) pandemiyası dövründə xüsusi karantin rejiminin tətbiq olunması ilə əlaqədar işsiz kimi qeydiyyatda olan şəxslərə birdəfəlik ödəmənin verilməsi şərtləri və qaydasını* təsdiqlədi.[\[31\]](#) Şərtlərə görə, bir ailədən yalnız bir şəxs həmin ödənişi ala bilərdi. Belə bir şərt *Məşğulluq haqqında qanunda* mövcud deyil (halbuki bu qaydalar məhz bu qanuna istinad edirdi). Eyni zamanda qaydalarda dövlətdən digər maliyyə yardımını alan şəxslərə (pensiya, sosial müavinət, ünvanlı dövlət sosial yardımı və s.) də birdəfəlik ödənişin edilməsi qadağan olunmuşdu. Beləliklə, bir ailədə ən azı bir nəfərdə hər hansı dövlətdən ödənişin olması digər üzvləri üçün birdəfəlik ödəmənin mümkün olmamasını şərtləndirirdi. Bunun əsaslandırılması dövlətdən eyni ailənin iki dəfə kömək almaması kimi qeyd edilirdi. Amma bunun hər hansı hüquqi tərəfi olub-olmaması barədə Nazirlər Kabineti heç bir məlumat vermədi.

Birdəfəlik ödəmənin təyin edilməsi dövründə də əlavə şərtlər irəli sürüldü. Belə ki, nazir Sahil Babayevin sözlərinə görə, ödəmə üçün 1,2 milyon insan müraciət etmişdi. Onun yarısına imtina verilmişdi. Lakin sadalanan imtina əsasları (müraciət edən şəxsin 1) *Əmək müqaviləsi bildirişi* altsistemində aktiv əmək müqaviləsi bildirişi olması; 2) aktiv VÖEN-inin olması; 3) həyat yoldaşının birdəfəlik ödəmə ilə təmin edilməsi; 4) xarici ölkədə yaşaması; 5) iki və daha çox daşınmaz əmlakının olması; 6) iki və daha çox avtomobilinin olması)[\[32\]](#) *Məşğulluq haqqında qanunda* mövcud deyil. Amma imtinalar *Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında qanuna* uyğundur. Eyni zamanda Babayevin sözlərinə görə, nazirlik “600 min aztəminatlı şəxs” müəyyən edib. Başqa sözlə, nazirliyin istifadə etdiyi *işsizlik anlayışı* “aztəminatlı və işsizlik” anlayışı ilə əvəz olunub. Yəni nazirlik karantin dövrü işsizlik ödəməsini təyin etdiyi şəxslər eyni zamanda iki meyara uyğun gəlməli idi: həm

aztəminatlı, həm də işsiz olmalı idi. Əgər karantindən əvvəl hər hansı şəxsin güzəranı adi, yəni aztəminatlı deyildi, amma karantin dövrü insan işsiz idisə, o faktiki olaraq bu meyarlara uyğun gəlmirdi. Yəni nazirlik iki funksiyanı qarışdırıb. Hər bir halda Babayevin də təqdim etdiyi statistika göstərir ki, ən azı 839 min insan özünü işsiz hesab edir, hətta əmək müqaviləsi olan 320 min nəfər də gəlirinin aşağı olduğunu düşünür. Hər bir halda, real işsizlik rəsmi statistikadan qat-qat çoxdur.

Başqa sözlə, reallıq və rəsmi statistika yenə də üst-üstə düşmür. Sosial siyasət isə rəsmi statistikaya əsaslanaraq həyata keçirilir. Bununla belə birdəfəlik ödəmənin tətbiqində də ciddi problemlər müşahidə olunub. İlk əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, 190 AZN Azərbaycanda 2020-ci il üçün ölkə üzrə yaşayış minimumu hesab olunur. Burada iki yanaşma pozulub:

Birincisi, Azərbaycanda *Məşğulluq haqqında qanuna* görə, işsiz şəxs yalnız əmək qabiliyyətli yaşda olan əmək qabiliyyətli şəxs hesab olunur. *Azərbaycan Respublikasında 2020-ci il üçün yaşayış minimumu haqqında qanuna* görə, əmək qabiliyyətli əhali üçün yaşayış minimumu 201 AZN təşkil edirdi. [\[33\]](#) Başqa sözlə, ödəmə təyin edilərkən yaşayış minimumu nəzərə alınıb, amma işsiz şəxs üçün yaşayış minimumu 190 manat yox, 201 manat idi.

İkincisi, *Azərbaycan Respublikasında 2020-ci il üçün yaşayış minimumu haqqında qanunu* yaşayış minimumunu 1 nəfər üçün nəzərdə tutub. Amma *Koronavirus (COVID-19) pandemiyası dövründə xüsusi karantin rejiminin tətbiq olunması ilə əlaqədar işsiz kimi qeydiyyatda olan şəxslərə birdəfəlik ödəmənin verilməsi şərtləri və qaydasında* qeyd olunur ki, ödəməni yalnız ailənin bir üzvü ala bilər. Başqa sözlə, bir ailə (1, 2 və daha çox üzvlərdən ibarət ola bilər) bir şəxsin yaşayış minimumu həcmində ödəmə alırdı. Yəni həyata keçirilən sosial müdafiə mexanizmi bir ev təsərrüfatını heç bir halda təmin etmirdi. Nəzərə almaq lazımdır ki, sərt karantin dövründə (il ərzində bir neçə dəfə təkrarlanıb) hər hansı əlavə gəlir mənbəyi əldə etmək mümkün deyildi. Bu da bir işsiz

ev təsərrüfatını 190 manatla yaşamağa məcbur edirdi. Faktiki olaraq insanlar ən azı ilk 1,5 ay ərzində həm işsiz, həm də yoxsul qrupuna (ölkə üzrə DSK-nın hesabladığı yoxsulluq həddi adambaşı 196,7 manat idi) aid oldular.

İşsizlərin sayını müəyyən etmək üçün sosial müavinətlərdən də istifadə etmək olar. Tədqiqatımızın birinci hissəsində qeyd etdiyimiz kimi, uşağın doğulmasına görə birdəfəlik müavinət valideynlərin məşğulluğundan asılı olaraq Dövlət Sosial Müdafiə Fondu (DSMF) və ya ƏƏSMN tərəfindən ödənilir. Anadan olan uşağın valideynlərindən ən azı birinin rəsmi sığorta ödənişi varsa, uşağın doğulmasına görə birdəfəlik müavinət də sığorta hadisəsi kimi DSMF tərəfindən ödənilir. Yeni dünyaya gəlmiş uşağın valideynlərindən heç biri işləmədikdə, bu müavinət *Sosial müavinətlər haqqında Qanunun* tələbinə əsasən, əmək və əhalinin sosial müdafiə mərkəzləri tərəfindən dövlət büdcəsi hesabına verilir. 2020-ci ildə Azərbaycanda 126571 uşaq anadan olub. Onların 77644-ü üçün dövlət büdcəsi hesabına müavinət ödənilib. Bu uşaqlar 75996 ailəyə aid idilər. Başqa sözlə, 76 min ailədə valideynlərin heç birinin işi yoxdur. Bu da il ərzində uşaqları olan ailələrin 60%-də hər hansı rəsmi gəlirin olmaması deməkdir. Bu insanlar formal olaraq işsiz hesab olunmalıdırlar. Əlbəttə ki, təxmin etmək olar ki, bu 76 min ailədə valideynlərin böyük hissəsi qeyri-rəsmi olaraq çalışır, amma bu zaman onlar bir çox hüquqlardan məhrum olurlar və faktiki olaraq işsiz kimi qalırlar.

Hesablama Palatasının məlumatına görə, 2021-ci ilin sonuna 13509 nəfərə işsizlik sığortasının verilməsi və 19 minə yaxın insanın digər sosial tədbirlər ilə əhatə olunması planlaşdırılırdı.[\[34\]](#) Bu da 2021-ci ilin sonuna olan 314,5 min işsizlərin cəmi 10,3%-nə bərabərdir. Məlumatla görə, göstərilən sosial tədbirlərdən başqa 2021-ci ildə 25,2 min insan ödənişli ictimai işlərə cəlb olunmuşdu.[\[35\]](#) Amma bunların bir qismi müvəqqətidir və əmək qanunvericiliyinə görə, işdən azad olanda işçilər işsizlik üzrə sığorta haqqı almaq imkanına malik deyillər. Formal olaraq rəsmi işsizlik səviyyəsinə uyğun olaraq işsizlərin yalnız 1/5-i bu və ya digər tədbirlərlə

əhatə olunmuşdu. Real işsizlik rəqəmlərini nəzərə alsaq (bura həmçinin qeyri-rəsmi məşğulluq da aid oluna bilər. Qeyri-rəsmi olaraq insanlar bir çox hallarda müvəqqəti iş yerlərində çalışırlar. Misal üçün, Dövlət Agentliyinin Əmək Münasibətlərinin Monitorinqi Mərkəzinin məlumatına görə, tikintidə çalışanların 13,4%-i qeyri-rəsmi çalışır.[\[36\]](#) Təxmini hesablamalara görə, ictimai iaşə sektorunda da 60 min şəxs qeyri-rəsmi çalışır[\[37\]](#)), bu nisbət daha da aşağıdır.

Nəticə və təkliflər

Bu məqalədə əsas məqsədimiz yoxsulluq və işsizlik sahəsində tətbiq edilən sosial siyasəti təsvir etmək idi. Biz dövlət tərəfindən istifadə olunan mexanizmləri göstərərək, onların problemləli tərəflərini araşdırmağa çalışdıq.

2020-ci ilin sonuna yoxsulluq həddi 194,9 AZN təşkil edirdi və ən yoxsul qrupuna aid olan şəxslərin yalnız 32%-i sosial yardım ilə əhatə olunmuşdu. Yenə də ev təsərrüfatlarının tədqiqatına qayıtsaq, görə bilərik ki, ikinci desil üzrə orta adambaşına düşən gəlirin həcmi 193,8 manatdır. Bunu bütün əhaliyə yönəltsek, bu faktiki olaraq əhəlinin 20%-nin hətta DSK rəqəmlərinə görə də, yoxsul və ya yoxsulluq səviyyəsinə yaxın olmasının göstəricisidir. Göründüyü kimi, yoxsul qrupların dəstəyinə yönəlmiş sosial müdafiə mexanizmi yalnız yoxsulların ən yaxşı halda 1/3-ni əhatə edir.

İşsizlik sahəsində də son illər ciddi dəyişiklik baş verib. 2018-ci ildən bəri Azərbaycanda işsizliyə münasibət tamamilə dəyişdi. Artıq işsizlik sosial problem kimi yox, daha çox sığorta hadisəsi kimi qəbul olunurdu. Məşğul şəxslər İşsizlikdən Sığorta Fondundan qeydiyyatdan keçir və aylıq olaraq ora ödənişlər edirlər. İşdən çıxarıldığı halda isə artıq stajlarına uyğun olaraq fonddan sığorta ödənişi alırlar. Nəticədə hər hansı işsizliyə görə dəstək alanların sayı kəskin şəkildə azaldı (7 mindən bir neçə yüz nəfərə kimi).

Bununla belə hətta praktikada istifadə olunan işsizlik göstəricisi və reallıqda olan işsizlik üst-üstə düşmür. Bu

daha aydın 2020-ci ildə ilk dəfə sərt karantin elan olunanda özünü biruzə vermişdi. Belə ki, 190 manatlıq dəstək üçün 839 min işsiz müraciət etmişdi. Amma onların 600 mininə müvafiq dəstək həyata keçirilmişdi. Rəsmi statistika isə yalnız 300-370 min insanı işsiz hesab edirdi. Başqa hallarda isə rəsmi statistika bunun əksini deyir. Belə ki, 2020-ci ildə yeni uşaqları olan ailələrin 60%-də hər hansı rəsmi gəlir olmamışdı. Bu insanlar formal olaraq işsiz hesab olunmalıdırlar. Eyni zamanda hətta 2021-ci ilin sonuna olan 314,5 min işsizlənin cəmi 20%-i müxtəlif sosial müdafiə mexanizmləri ilə əhatə olunmuşdu.

Bəs nə etməli? Fikrimizcə, hər bir sahə üzrə zəruri addımlar atılmalıdır.

Ehtiyac meyarı ya ləğv edilməli, ya da bütün göstəricilər ən azı yaşayış minimumuna bərabər tutulmalıdır. Əgər hər hansı ev təsərrüfatının yoxsulluq həddi müəyyən edilirsə, bu hədd yaşayış minimumu əsasında müəyyən edilməlidir, çünki yaşayış minimumu məhz minimal tələbləri əhatə edən istehlak səbətinin qiymətinə bərabərdir. İndiki şəraitdə bundan aşağı olan ehtiyac meyarının tətbiqi, ümumiyyətlə, heç bir effektiv siyasətin aparılmasına imkan vermir;

Azərbaycanda tətbiq edilən minimal istehlak səbəti uzun müddətdir dəyişmir. Sonuncu dəfə onun tərkibi 2014-cü ildə dəyişikliklə məruz qalmışdı (istinad edilən qanuna görə, hər 3 ildən bir səbətin tərkibinə yenidən baxılmalıdır).[\[38\]](#) Amma hətta o zaman da səbətin günün tələblərinə uyğun olub-olmadığını demək çətin idi (gündəlik 1 ailə üçün 1 saat internet, adambaşına 12 kvadrat metr sahə, il ərzində 5 cüt corab və s.). Başqa sözlə, həm ehtiyac meyarı yaşayış minimumuna ən azı bərabər tutulmalıdır, həm də yaşayış minimumunun əsasında olan minimum istehlak səbətinə də yenidən baxılmalıdır;

İşsizliklə mübarizə aparılmalıdır. Belə ki, yoxsulluğun əsas səbəblərindən biri işsizlikdir. Azərbaycanda minimal əmək

haqqı 300 AZN-dir. Yoxsulluqla mübarizədə bu göstərici də nəzərə alınmalıdır. Yəni adambaşı minimal əməkhaqqından aşağı gəlir əldə edən ailələr yoxsul kateqoriyasına daxil edilməlidir.

İşsizliyə sığorta hadisəsi kimi yox, sosial problem kimi baxılmalıdır, çünki işsizliyin səbəbləri bir çox hallarda iqtisadi quruluş ilə bağlıdır. Bu isə sığorta sistemi ilə həll olunan məsələ deyil. Rəsmi məlumata görə, işsizlərin yalnız 10%-i hər hansı sığorta ödənişi əldə edib. Bununla belə, işsizlərin sayına dair dəqiq rəqəm belə yoxdur.

Məşğulluq haqqında qanuna dəyişiklik edilməlidir. Torpaq payına malik olan, amma onu istifadə etməyən, rəsmi olaraq fermer kimi qeydiyyatda düşməyən və eyni zamanda işsiz şəxslər məhz işsiz kimi qeydiyyatda alınmalıdır. Bu ən azı işsizliklə bağlı siyasət qurmağa və hətta hökumətə real rəqəmlərlə işləməyə imkan verəcək.

Qeydlər və istinadlar:

[1] Avropa Sosial Xartiyasının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının qanunu. 2004.

<http://www.e-qanun.az/framework/5409>

[2] “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”in təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 2021.

<http://www.e-qanun.az/framework/46813>

[3] Minimum istehlak büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. 1992.

<http://www.e-qanun.az/framework/7802>

[4] Mammadova A. Azərbaycanda yoxsulluğa səbəb olan amillər və onların aradan qaldırılması yolları. İyun 2020.

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3607123

[5] “2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət

Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Prezident fərmanı, 2003.
<http://www.e-qanun.az/framework/1954>

[6] Yaşayış minimumu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2004. <http://www.e-qanun.az/framework/5518>

[7] “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Prezident sərəncamı 2008.
<http://www.e-qanun.az/framework/15399>

[8] Azərbaycan Respublikası ilə Asiya İnkişaf Bankı arasında “Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılmasının orta müddətli strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə texniki yardıma dair Anlaşma Memorandumu”nu imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı, 2003. <http://www.e-qanun.az/framework/2120>

[9] Azərbaycan Respublikası ilə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında İnkişaf üçün Kredit haqqında Sazişin (Yoxsulluğun Azaldılmasına Yardım Krediti) təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 2005.
<http://www.e-qanun.az/framework/11109>

[10] Additional Financing to IDP Living Standards and Livelihoods Projects. The World Bank. 2022.
<https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P155110>

[11] Ünvanlı dövlət sosial yardımı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 2005.
<http://www.e-qanun.az/framework/10854>

[12] “Sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları”nın və “Ailənin orta aylıq gəlirinin hesablanması Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 2 fevral tarixli 32 nömrəli qərarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, 2007.

<http://www.e-qanun.az/framework/13079>

[13] Aztəminatlı ailələrə verilən ünvanlı dövlət sosial yardımını. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı. 2022.

https://www.stat.gov.az/source/healthcare/az/002_1_9.xls

[14] “Ünvanlı dövlət sosial yardımın alınması üçün müraciət edilməsi, onun təyin olunması, verilməsi və verilməsindən imtina edilməsi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı. 2016.

<http://www.e-qanun.az/framework/32084>

[15] Yaşayış minimumu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2004. <http://www.e-qanun.az/framework/5518>

[16] Minilliyin İnkişaf Məqsədləri. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı. 2022.

<https://www.stat.gov.az/source/millennium/>

[17] Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il üçün dövlət və icmal büdcələri üzrə layihələrin təqdimatı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi. Bakı. 2021.

<http://maliyye.gov.az/scripts/pdfjs/web/viewer.html?file=/uploads/static-pages/files/61cdd757e0a42.pdf>

[18] Nazir: “Yaşayış minimumunun 210 manata çatdırılması kifayət qədər aqressiv artımdır”. Banker.az. 12.11.2021.

<https://banker.az/nazir-yasayis-minimumunun-210-manata-catdirilmasi-kifay%C9%99t-q%C9%99d%C9%99r-aqressiv-artimdir/>

[19] Sahil Babayev: “Ehtiyac meyarının artımı az görünə bilər”. Report.az, 12.11.2021.

<https://report.az/maliyye-xeberleri/sahil-babayev-ehtiyac-meyarinin-artimi-az-gorune-biler/>

[20] Ev Təsərrüfatlarının Tədqiqatı Statistikasına dair keyfiyyət məruzəsi. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. 25.04.2013.

https://www.stat.gov.az/menu/2/quality/az/lecture/bdgt_hs_01.pdf

[21] 2020-ci il üçün Ev təsərrüfatları tədqiqatının əsas yekunları. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı. 2021.

https://www.stat.gov.az/source/budget_households/az/bul/bul_2020.pdf

[22] https://www.stat.gov.az/source/labour/az/006_1-4.xls

[23] <http://e-qanun.az/framework/38838>

[24] <http://www.e-qanun.az/framework/36310>

[25] Məşğulluq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 2018. <http://www.e-qanun.az/framework/39846>

[26] 2021-ci ilin yanvar-dekabr aylarında ölkənin iqtisadi və sosial inkişafının makroiqtisadi göstəriciləri. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı. 18.01.2022. https://www.stat.gov.az/news/source/2021_12ay_.zip

[27] Fərdi sahibkarların sayının iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi saytı. 01.04.2022.

https://www.stat.gov.az/source/st_units/az/1_5_az.xls

[28] EKTİS-də qeydiyyatdan keçmiş fermerlərin sayı və fəaliyyət növü açıqlanıb. Report.az. 09.03.2021.

<https://report.az/ask/ektis-de-qeydiyyatdan-kecmis-fermerlerin-sayi-ve-fealiyyet-novu-aciqlanib/>

[29] <https://nk.gov.az/az/document/4367/>

[30]

<https://azlogos.eu/190-manatliq-virus-v%c9%99-real-issizlik/>

[31] <https://nk.gov.az/az/document/4371/>

[32] <http://sosial.gov.az/3428>

[33] Azərbaycan Respublikasında 2020-ci il üçün yaşayış minimumu haqqında. 2019. <https://e-qanun.az/framework/43847>

[34] İşsizlikdən sığorta fondunun 2022-ci il büdcəsi layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi. Bakı. 2021.

https://sai.gov.az/files/ISF_2022%20budget%20Final-840658077.pdf

[35] Sosial ödənişlər üçün ayrılan vəsaitlər bu il daha da artacaq. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin rəsmi saytı. 11.02.2022.
https://www.sosial.gov.az/post_526409

[36] Hesabat-2020. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi. 05.02.2021. <http://vxside.az/media/shares/h2020.pdf>

[37] Maşallı T. 190 manatlıq virus və real işsizlik. Azlogos. 15.04.2020.
<https://azlogos.eu/190-manatliq-virus-v%c9%99-real-issizlik/>

[38] Azərbaycan Respublikasında minimum istehlak səbətinin tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı. 2005.
<https://e-qanun.az/framework/10061>

Məqalənin birinci hissəsini oxumaq üçün bura keçid edin:

[Azərbaycanda sosial siyasətin imkanları və əhatə dairəsi](#)